

RECENZE

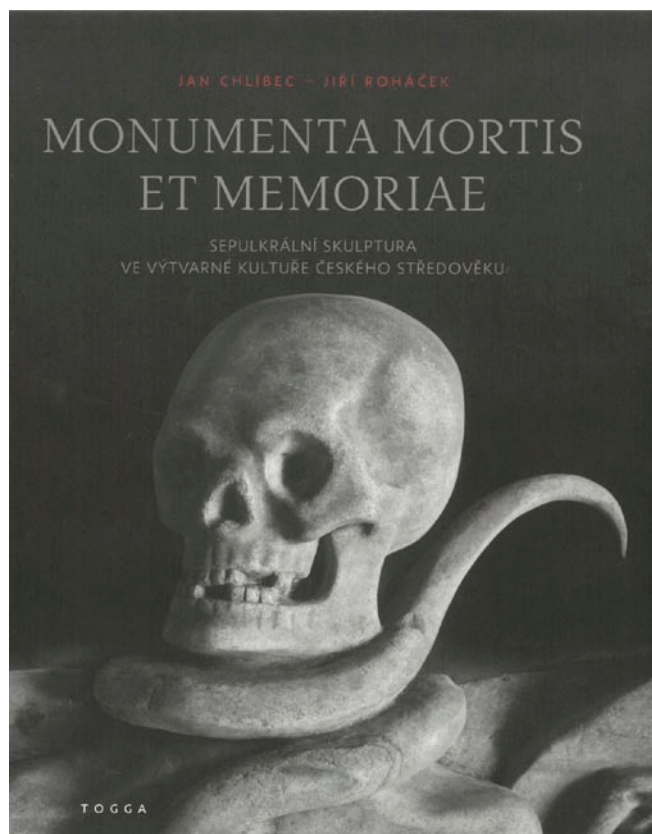
JAN CHLÍBEC – JIŘÍ ROHÁČEK, MONUMENTA MORTIS ET MEMORIAE. SEPULKRÁLNÍ SKULPTURA VE VÝTVARNÉ KULTUŘE ČESKÉHO STŘEDOVĚKU

Vydala Togga, Praha 2022, 464 s.; ISBN 978-80-7476-201-7.

Monografie s umrlcem na deskách je svým způsobem mementem. Uzavírá bohatou bibliografii loni tragicky zesnulého Jiřího Roháčka, předního českého epigrafa a výrazné osobnosti Ústavu dějin umění AV ČR. K jeho velkým zásluhám patří dlouhodobé organizování konferencí Epigraphica et Sepulcralia, konaných od roku 2000 a doprovázených stejnojmennými sborníky. V badatelském tandemu s Jan Chlípem působil dlouhodobě, průsečíkem jejich zájmu se staly právě středověké sepulkrální památky, a zvláště kamenosochařská díla z jagellonské doby. Výzkumnému projektu, jehož hlavním výstupem je recenzovaná kniha, předcházelo větší množství společných publikací. Vedle řady materiálových a syntetických článků je třeba konkrétně zmínit knihu *Sepulkrální skulptura jagellonského období v Čechách. Figura a písmo* (2011) a její o 13 let mladší anglickou mutaci. Čerstvá monografie na tuto publikaci úzce navazuje nejen celkovou koncepcí, ale i metodickým přístupem.

Recenzovaná kniha sestává ze dvou hlavních částí. Z čtvrtiny ji tvoří výkladové kapitoly, zbývající stránky zabírá katalog veškerých známých českých kamenosochařských sepulkrálií z širokého časového rozpětí od románského období po přelom jagellonské a habsburské epochy. Výklad je rozdělen na dva oddíly. Autorem úvodních kapitol, věnovaných uměleckohistorickým a kulturněhistorickým aspektům pojednávaných artefaktů, je Jan Chlíbaec. Jiří Roháček připojil jejich úzce specializovaný rozbor z pohledu epigrafa.

Výklad Jana Chlípce není snadné žánrově charakterizovat, osciluje mezi dílčími esejistickými úvahami a (nenaplněnou) snahou o syntetické uchopení. Už samo pořadí jednotlivých kapitol postrádá logický klíč. Z široké problematiky kultury umírání a vzpomínání si autor vybírá určitá témata, kterým věnoval bližší pozornost už v minulosti. V podstatě recykluje své předchozí texty. Tento přístup je v zásadě legitimní, kdo ale očekává od aktuální knihy syntetické uchopení problematiky (avizované jejím podnázvem), bude zklamán. Výklad začíná nástinem reflexe náhrobní skulptury v literárních a historiografických spisech počínaje středověkem a konče 19. stoletím. Samostatná kapitola je věnovaná zmínkám o náhrobcích v českých středověkých cestopisech. Jako další v pořadí je poněkud nelogicky zařazen esej o utrakvistické kritice náhrobků v 15. století. Poté následuje obecná stať o principech rozmístění náhrobků v kostelích a o jejich prostorových vazbách k ostatním komponentám interiérového vybavení a výzdoby. Navazuje kapitola o typologii a symbolice výzdoby náhrobků. Samostatná kapitola je věno-

vána specifickému typu pozdně středověké sepulkrální skulptury, a sice expresivnímu ztvárnění rozkládajícího se těla, které působilo jako memento pomijivosti člověka.

Závěrečná kapitola Chlípceva výkladu, nazvaná *Výtvarná stránka českých středověkých náhrobků*, je nejobsaáhlejší a jako jediná dodává knize náboj syntézy. V ní autor postupuje chronologicky, když podává vývojový nástin kamenosochařských sepulkrálií. Výklad však není příliš konzistentní. Autor jde do hloubky věci jediné v případě jagellonské éry. Co se týče přemyslovského a lucemburského období, bez jasné koncepce jen opakuje obecnější vývoje a dílčí postřehy předchozího bádání (těži hlavně z publikací Dany Stehlíkové). Soubor památek hodnotí chaoticky, když ve výkladu nahodile přeskakuje mezi hodnocením naprosto běžných šlechtických náhrobníků a špičkových sochařských prací (např. přemyslovských tumb ze Svatovítské katedrály). Zahraniční analogie jsou v případě sochařských prací z přemyslovského a lucemburského období jen stručně připomenuty. Bylo by záhodno, kdyby autor české zeměpanské pohřební monumenty

blíže komparoval se srovnatelnými artefakty ve středoevropském kontextu – a využil přitom aktuální bohatou evropskou literaturu. Pak by se vyjevilo, nakolik jsou v daném prostoru výjimečné, nebo naopak standardní. Místo toho autor opakuje letité glosy Kláry Benešové, Karla Stejskala a Dany Stehlíkové. Rovněž v případě pozoruhodných řad opatských náhrobníků, které pocházejí z oseckého a ostrovskeho kláštera, by bylo zapotřebí provést důkladnou komparaci těchto souborů desek ve středoevropském měřítku.

S doslova odbytým rozbohem sepulkrálií z lucemburského období ostře kontrastuje bližší pozornost, již autor věnuje památkám z jagellonské epochy. Tyto poměrně důkladně přeshraničně komparuje, což se týká hlavně náhrobníků z jižních a jihozápadních Čech. Je to pochopitelné, protože jde o díla namnoze zapadající do výrazného stylového okruhu sepulkrální kamenosochařské tvorby s ohniskem v rakouském a bavorském Podunají. Není důvod nedůvěřovat autorovým závěrům, když řadu z těchto prací interpretuje jako importy z bavorských a rakouských dílen. Obdobně těsné přeshraniční vazby shledává v případě šlechtických pohřebních monumentů ze severozápadních Čech. Jejich blízké analogie nepřekvapivě pocházejí ze Saska.

Chlíbcovy výkladové kapitoly přinášejí jen málo nových informací. Většinu svých stěžejních zjištění a interpretací autor už publikoval. Nad rámec svých předchozích prací jde hlavně v kapitole nazvané *Černá smrt a sepulkrální skulptura*. V ní se zaměřuje na sochařská díla typu *transi*, což jsou mrtvoly zpodobené v silném stupni rozkladu a roztočivně prolezlé plazy a obojživelníky. Ukázkovým příkladem je tumba Jana Hasištejnského z Lobkovic, instalovaná v presbytáři konventního chrámu františkánského kláštera v Kadani. Autor předpokládá, že tvořila jeden celek se sochou znázorňující zesnulého v živoucí podobě. Tou by měla socha rytíře, která je dnes umístěna stranou od tumbky. Původně měla být osazena bezprostředně nad tumbou. Tuto hypotézu autor zdůvodňuje pomocí analogií z rakousko-bavorského Podunají.

Když se Jan Chlíbec pohybuje na poli výzkumu sepulkrální skulptury jagellonské doby, jeho výklad je zajímavý a do značné míry i přesvědčivý. Silnou stránku představuje komparace s analogiemi z rakouského a bavorského prostředí. Autor však čtenáře nepřestává iritovat tím, jak si při výkladu často a místy i vulgárně vyrovnává účty se svými názorovými oponenty. Jeho nepřítelem číslo jedna je historik umění Aleš Mudra. Je legitimní, když je kritika formulovaná ostře a adresně, ostatně některé Chlíbcovy interpretace znějí přesvědčivěji než Mudrovy. Nicméně čtenář si o odborné úrovni diskutujících dokáže učinit obrázek sám a vysoké badatelské renomé Aleše Mudry není o nic méně zasloužené než Chlíbcovo. Jedovaté výpady pouze znejasňují podstatu kritické diskuse, na niž do velké míry závisí badatelský pokrok.

Co se týče slabých stránek Chlíbcova výkladu, nepřesvědčivě působí jedna z hlavních tezí recenzované knihy, a sice ta, že umělecký vývoj české sepulkrální skulptury byl ve 2. polovině 15. století silně zbrzděn utrakvistickou věroukou. Autor upozorňuje na nízkou výtvarnou úroveň českých náhrobníků, přičemž do kontrastu staví tvorbu rakouských a bavorských dílen. Při argumentaci operuje

hlavně výtkami dobových vysokých duchovních představitelů strany podobojí, namířenými proti okázalým pohřebním monumentům. Představy teologů však byla jedna věc a dobová praxe věc druhá. Ostatně sám Jan Chlíbec své závěry silně podřívá tím, když zmiňuje (nedochované) náhrobní monumenty vysokých představitelů utrakvistické církve v čele s arcibiskupem Janem Rokycanou. Aby byly autorovy vývody věrohodné (takto znějí jako pouhé domněnky), bylo by zapotřebí tezi o zbrzděném vývoji (kvůli husitské revoluci) prověřit skutečně důkladnou komparací – všemi geografickými směry, a nikoli jen do Podunají. Nedozvíme se třeba vůbec nic o tom, zdali byl výtvarný vývoj sepulkrální skulptury v sousedním katolickém Slezsku (příp. na Moravě) oproti Čechám pokročilejší, nebo stejně zbrzděný.

Absence geograficky symetrické komparace je největším nedostatkem Chlíbcovy tradiční umělecko-historické metody. Čechy byly v pozdním středověku součástí širšího svazku zemí, a právě k tomuto geografickému kontextu je třeba přihlížet, mají-li být vývody založené na stylové analýze produktivní. Je absurdní, když autor často zmiňuje různé příklady z Itálie či Francie a zcela opomíjí rozsáhlý pramenný fond z mnoha středoevropských regionů – nejen ze Slezska a z Moravy, ale třeba i ze středního Německa.

Ani v nejnovější knize Jan Chlíbec nedokázal vykročit ze svých vydupaných badatelských cestiček. Na výpravách těmito směry kdysi přinesl leccos zajímavého, v současnosti ale už jen paběrkuje. O to je smutnější, když si renomé kazí obskurně formulovanými výpady vůči svým badatelským oponentům, kteří se pokoušejí otevírat nové obzory. Dost možná se nezřídka unáhlují ve svých závěrech, ale o nic větší měrou než Jan Chlíbec, který sám sebe považuje za neomylného znalce široké problematiky. Přízeň čtenáře si nezískává ani tím, jak dopodrobna upozorňuje, kdy jako první učinil to které zjištění na poli výzkumu sepulkrální skulptury. Málokterý koryfeje v řadách historiků umění je (byl) stejně ješitný a domýšlivý.

Kapitoly z pera Jiřího Roháčka představují náročnou lekturu. Nikoli stylem psaní, nýbrž tématem, které je vysoce specializované. Autor ze dvou úhlů detailně sleduje vývoj nápisů na sepulkrálních památkách. Vedle paleografických aspektů si všímá i formulačního úzu nápisů.

Nejhodnotnější částí knihy je jednoznačně katalog. Čítá 260 hesel. Bezpochyby není úplný, stejně jisté ale je, že doplňků nebude mnoho. Případné výtky budoucího bádání k textové složce jednotlivých hesel budou ve většině případů spíše marginálního rázu. Otázkou je, zdali bylo v možnostech autorů pořízení (zajištění) kvalitnějších fotografických dokumentace. Některé snímky jsou výborné, co se týče nasvícení. Mnohé jiné jsou ale spíše pracovního rázu. Přitom přenosná a lehce nastavitelná světla představují v dnešní době finančně poměrně dostupný prostředek.

Recenzovaná kniha bude po generaci sloužit jako užitečná příručka díky katalogovému oddílu. Její výkladové kapitoly však vzbuzují nemalé rozpaky. Působí na mě jako torzo syntézy, přičemž za hlavní nedostatek považuji absenci systematické komparace české sepulkrální skulptury v celkovém středoevropském kontextu.

JAN KYPTA